

*Архіпова О.В.,
здобувач кафедри цивільного права
Національної юридичної академії України
ім. Ярослава Мудрого, м. Харків*

ПРИПИНЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ Й ПРАВА, ЩО ВИПЛИВАЮТЬ З ЇЇ УЧАСТІ В ІНШИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Нравоздатністю юридичної особи охоплюється право створювати дочірні підприємства та бути учасником господарських товариств. Якщо право на участь в господарських товариствах безумовно сприймається всіма правовими системами, то питання визнання юридичних осіб, створених однією особою, вирішується в національних законодавствах різними шляхами (прямим, непрямим, фактичним). Істотною формальною перешкодою для визнання в законі комерційних компаній однієї особи є принцип єдиного та неподільного майна боржника. “Той, що є особисто зобов’язаним, зобов’язаний надати для виконання зобов’язання усе своє майно, рухоме та нерухоме, наявне та те, що з’явиться в майбутньому” – так сформульовано даний принцип статтею 2092 Французького Цивільного кодексу [1, 21].

Предметом нашого аналізу є приватні юридичні особи, оскільки на даний момент щодо публічних юридичних осіб призупинено дію статей, які передбачають право створювати дочірні підприємства та виступати засновниками господарських товариств.

На даному етапі в Україні можуть створюватися обидва види залежних підприємств. Це господарські товариства, контрольний пакет акцій (пай, частка у статутному фонді) яких належить іншій юридичній особі та унітарні підприємства, що засновані іншою юридичною особою (далі – дочірні підприємства).

В літературі існує думка, що господарські товариства, контрольний пакет акцій (пай, частка у статутному фонді) яких належить іншій юридичній особі, також є дочірніми підприємствами [2; с. 5-6]. Інші автори вважають, що до дочірніх підприємств належать лише унітарні підприємства, тобто створені одним засновником й статутний фонд яких не поділений на акції (частки). Ми вважаємо більш прийнятною другу точку зору, оскільки будь-яке господарське товариство створюється двома або більше засновниками, по відношенню до підприємства, що має фактичний контроль, воно буде дочірнім, а для інших учасників – просто господарським товариством [3; с. 57], тому індивідуалізувати такий суб’єкт, як дочірнє підприємство недоцільно.

Зупинимося на правових наслідках для залежного підприємства такого юридичного факту, як припинення юридичної особи, що здійснює фактичний контроль над ним.

В цивільному праві розрізняють дві форми припинення юридичних осіб - ліквідацію та реорганізацію. При реорганізації, за загальним правилом, комплекс прав та обов’язків реорганізованої юридичної особи переходить до правонаступника (правонаступників), включаючи й права, що впливають з участі в інших підприємствах.

Однак для правонаступника учасника господарського товариства (крім акціонерного) встановлені спеціальні правила. Так, в статті 55 Закону України “Про господарські товариства” зазначено, що при відмові правонаступника від вступу до товариства або відмові товариства у прийнятті до нього правонаступника йому видається у грошовій або натуральній формі частка у майні, яка належала реорганізованій або ліквідованій юридичній особі.

Але про якого правонаступника ліквідованої юридичної особи йде мова, коли ліквідація – це форма припинення юридичної особи без правонаступництва. Можливо, тут до

Загальні положення цивільного права

правонаступника прирівнюється особа, до якої після ліквідації перейшло майно ліквідованого підприємства. В законодавстві слід усунути зазначені протиріччя.

Ухвалення рішення про ліквідацію материнського підприємства, що є учасником господарського товариства, повинно ініціювати процес виходу з даного товариства. Під час процедури ліквідації контролюючого підприємства акції, частка, що входять до його активів відчужуються ліквідаційною комісією в загальному порядку, встановленому для даного господарського товариства (учасникам, третім особам чи товариству), або учаснику виплачується вартість майна товариства пропорційно частці в статутному фонді на день виходу.

За загальним правилом, звернення стягнення на частку учасника по його власних зобов'язаннях не допускається. Виключення становить лише випадок недостатності майна учасника для покриття його власних боргів, коли кредитори вправі вимагати виділення належної йому частки.

Однак, якщо вартості майна боржника - юридичної особи недостатньо для задоволення вимог кредиторів, така юридична особа припиняє свою діяльність в порядку, передбаченому Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом” (далі – Закон). Арбітражний суд визнає боржника банкрутом, відкриває ліквідаційну процедуру, призначає ліквідатора. Серед повноважень ліквідатора у відповідності до статті 25 Закону є функції з управління та розпорядження майном банкрута. Ліквідатор, виявивши частку, яка належить банкруту в спільному майні, з метою задоволення вимог кредиторів в установленому порядку, порушує питання про виділення цієї частки. В даному випадку під спільним майном слід розуміти підприємство як єдиний майновий комплекс.

Таким чином, виділення частки учасника-боржника при недостатності майна для покриття боргів по власних зобов'язаннях – не право кредиторів учасника-боржника, а обов'язок ліквідатора, призначеного арбітражним судом в провадженні у справі про банкрутство учасника товариства. На наш погляд, в тексті Закону “Про господарські товариства” таке формулювання буде точнішим.

Можемо відзначити, що нова редакція Закону “Про банкрутство” дає змогу ліквідатору реалізувати корпоративні права з метою включення реального майна до ліквідаційної маси банкрута.

Інакше складається ситуація з дочірніми підприємствами.

Юридична особа, яка виступає єдиним засновником іншого підприємства, наділяє його майном, визначає обсяг правоздатності. Дочірнє підприємство здійснює лише ті види діяльності, набуває лише ті права, що були визначені материнським підприємством та делеговані ним дочірньому [3; с. 57]. Крім того, материнське підприємство як власник дочірнього призначає його керівника. Відтак, існування дочірнього підприємства як дієздатного суб'єкту неподільно пов'язане з існуванням власника, припинення останнього не може не відбитися на залежному підприємстві як суб'єкті цивільного права. Даний юридичний факт може навіть обумовити припинення останнього.

В процесі ліквідації материнського підприємства доля дочірнього підприємства обов'язково повинна бути вирішена через відчуження дочірнього підприємства (зміна власника) як єдиного майнового комплексу або ліквідацію дочірнього підприємства в порядку, передбаченому діючим законодавством.

Реальний зміст права власності на підприємство становлять різного роду вимоги майнового характеру (фіктивний капітал, безтілесні речі, акції).

Порядок розпорядження підприємством як об'єктом права власності в процесі його діяльності в діючому законодавстві регламентовано не чітко. Підприємство та корпоративні права ще не стали звичним предметом цивільного обігу, але засновник може розпорядитися правами, які належать йому щодо даного підприємства.

Внаслідок переходу відповідного комплексу прав змінюється власник дочірнього підприємства, але юридична особа зберігається як носій прав та обов'язків. За таких обставин, інтереси кредиторів дочірнього підприємства не зазнають втрат. Однак не слід забувати й про кредиторів материнського підприємства. Тому, доцільно обмежити безоплатне відчуження умовою достатності майнових активів материнського підприємства для покриття своїх власних боргів. Таке обмеження принципу автономії волі при укладенні договору відоме ще з часів Давнього Риму й спрямоване на захист третіх осіб (реальних чи потенційних кредиторів).

Коли власне майно (без врахування майнового комплексу дочірнього підприємства) не покриває боргів перед кредиторами, майновий комплекс дочірнього підприємства повинен бути відчужений за суму, що вистачить для виконання власних зобов'язань материнського підприємства. В іншому випадку реалізація усіх майнових активів материнського підприємства повинна проводитися в порядку ліквідаційної процедури у справі про банкрутство (ст.51 Закону передбачає обов'язок власника, ліквідатора, ліквідаційної комісії, керівника боржника звернутися з заявою про порушення провадження у справі про банкрутство, а також відповідальність за невиконання цього обов'язку).

Припинення діяльності материнського підприємства може обумовити ліквідацію дочірнього підприємства. За загальним правилом, припинення підприємства провадиться за рішенням власника або органу, уповноваженого створювати такі підприємства, чи за рішенням суду. Таким чином, рішення про ліквідацію дочірнього підприємства входить до компетенції материнського підприємства й приймається лише органом, що має повноваження на утворення дочірнього підприємства.

В процесі самоліквідації материнського підприємства подальша доля дочірнього визначається органом, що призначається власником для проведення ліквідації. Останньому можуть бути делеговані й повноваження по прийняттю рішення про ліквідацію дочірнього підприємства, визначенню її порядку та строків.

Наслідком проведення ліквідації дочірнього підприємства у встановленому законодавством порядку є повернення майна, що залишилося після ліквідації до складу активів засновника (власника). Неабияке значення це має при визнанні банкрутом материнського підприємства, адже, за загальним правилом, юридична особа не відповідає своїм майном по боргах засновника й, доки існує юридична особа, її відокремлене майно є неподільним, виконуючи функцію забезпечення виконання зобов'язань перед кредиторами тільки даної юридичної особи. Таким чином, для включення до ліквідаційної маси майна, належного дочірньому підприємству, обов'язковою умовою є ліквідація останнього як юридичної особи.

Формування та реалізація ліквідаційної маси з метою задоволення вимог покладається на ліквідатора, що діє в межах повноважень, визначених Законом. До ліквідаційної маси включаються майно та майнові права банкрута.

На наш погляд, ухвалення рішення про ліквідацію дочірнього підприємства та визначення порядку її проведення не є майновими правами, а виступають лише передумовою для виникнення права на майно, що залишиться після ліквідації суб'єкта, тому до ліквідаційної маси не можуть бути включені.

З моменту визнання банкрутом до ліквідатора переходять права органу управління юридичної особи банкрута, а повноваження власника хоча й припиняються, але до ліквідатора за Законом не переходять. Ми вважаємо, що управлінські повноваження власника і повноваження органів управління юридичної особи – поняття нетотожні.

Права створювати й ліквідувати дочірні підприємства як гарантія контролю за господарським використанням майна в більшості випадків належать власнику (уповноваженому

Загальні положення цивільного права

ним органу) або вищому органу юридичної особи як конференції власників. Таким чином, якщо банкрут - господарське товариство, а вищий орган – орган управління, то ліквідатор є правомочним прийняти відповідне рішення. При банкрутстві ж унітарного підприємства таке повноваження до компетенції ліквідатора не входить, оскільки, зазвичай, за статутом банкрута є винятковою компетенцією власника. У такий спосіб реалізація права вимоги банкрута щодо майна, переданого дочірньому підприємству, не зможе відбутися через недостатність повноважень ліквідатора.

Практика вимагає визнання за ліквідатором права прийняття рішень про ліквідацію дочірніх підприємств та визначення порядку її проведення. Адже метою ліквідаційної процедури є задоволення вимог кредиторів за рахунок ліквідаційної маси, яка не може бути сформована в повному обсязі без наділення ліквідатора достатнім обсягом повноважень.

В аспекті розглянутих проблем в умовах ринкової економіки та сучасних реалій стає очевидною необхідність чіткого нормативного врегулювання визначення правового статусу та зв'язку залежних й контролюючих підприємств. Сьогодні потребує регламентації процедури реалізації прав, що впливають із участі у підприємстві, в тому числі й розпорядження підприємством як об'єктом права власності, вдосконалення нормативного регулювання припинення діяльності юридичної особи. Подальша пасивність законодавця у вирішенні поставлених питань призведе до зростання чисельності «безхазяйних підприємств», що може виступити чинником дестабілізації економічних відносин.

Захист інтересів обороту, як один з пріоритетних напрямків діяльності держави потребує подальшого вдосконалення цивільного законодавства взагалі й норм про афілійовані особи та їх припинення зокрема.

Література

1. Кулагин М.И. *Избранные труды. М: Статут, 1997. – С.330.*
2. Вінник О. *Правове становище дочірніх підприємств. // Підприємцтво, господарство і право. – 2000. – № 1. – С.4 – 9.*
3. Борисова В.І. *К проблеме дочерних предприятий. // Проблемы законности. – № 44. – С. 54 – 60.*

Щербакова Ч.В.,

*асистент кафедри цивільного права і
процесу економіко-правничого факультету
Донецького національного університету*

ПОНЯТТЯ РЕОРГАНІЗАЦІЯК СПОСОБУ ПРИПИНЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ, ЙОГО ВІДМІННІСТЬ ВІД ЛІКВІДАЦІЇ

В системі економічних відносин підприємство займає домінуюче положення як основна організаційна ланка народного господарства України. Воно спеціально створюється засновниками (учасниками) для участі в виробничих та товарообмінних відносинах. Згідно з ст. 1 Закону України “Про підприємства в Україні”¹ підприємство – це самостійний господарчий статутний суб’єкт, який володіє правами юридичної особи та виконує виробничу, науково-дослідницьку та комерційну діяльність з метою отримання відповідного прибутку (доходу).

Таким чином, законом встановлено, що підприємство є одним із видів юридичних осіб.

Чинне законодавство України передбачає, що юридична особа припиняється внаслідок ліквідації чи реорганізації згідно з ст. 37 Цивільного кодексу Української РСР². Тому цілком обґрунтовано, що